

מבט על, גיליון 575, 15 ביולי 2014

ישראל – חמאס: התנאים להפסקת אש יציבה

אודי דקל

ב-15 ביולי 2014 ב-09:00 אישר הקבינט הביטחוני את ההצעה המצרית להפסקת אש בין ישראל לחמאס ולגורמים האחרים ברצועת עזה ולכינון מנגנון לגיבוש הבנות להמשך. חמאס דחה את ההצעה והמשיך בשיגור רקטות לעבר ישראל. לאחר כמה שעות בהן נמנעה ישראל מלתקוף ברצועה בעוד שיגורי חמאס נמשכים, שבה ישראל לתקוף יעדי טרור ומשגרים ברצועה ואיימה בהרחבה משמעותית של הפעילות הצבאית. בתוך כך, נמשכים המגעים לכינון רגיעה. דוברי חמאס מבהירים, כי טרם גיבשו עמדה סופית ובכל מקרה ברצונם לשלב בתהליך התיווך את קטאר וטורקיה, האוהדות את הארגון.

בהנחה שחמאס בסופו של דבר יקבל את ההצעה המצרית להפסקת אש, עם תיקונים קלים ועם ערבות של גורם חיצוני, מאמר זה בוחן האם הבשילו התנאים להפסקת אש ולגיבוש הבנות מחודשות.

יש להניח, כי ישראל תסיים את סבב העימות הנוכחי במצב טוב לאין שיעור מזה של חמאס. "כיפת ברזל" היא הקלף המנצח של ישראל; זו יירטה בהצלחה רבה את מרבית הרקטות שהיו במסלולי פגיעה במרכזי אוכלוסייה וסיפקה מעטפת הגנה אווירית רחבה מעל מרבית מרכזי האוכלוסייה בישראל. כמו כן, הצליחה ישראל לסכל את כל ניסיונות חמאס לביצוע פיגוע אסטרטגי, מהים, מהאוויר ודרך התווך התת-קרקעי. גם בהיבט ההתקפי הצליחה ישראל להסב נזק כבד לחמאס בפגיעה בתשתיות ייצור, אחסנה ושיגור של רקטות קרקע-קרקע (רק"ק), השמדת כשליש מסד"כ הרקטות, הרג של כ-100 פעילי חמאס וג'יהאד אסלאמי, והשמדת מוצבי פיקוד ושליטה ובתי מפקדים בזרוע הצבאית של חמאס.

חמאס, מצדו, יזם את סבב העימות וההסלמה, מתוך מצב של מצוקה, שאין לו מה להפסיד, וכדרך היחידה לעצור את מגמת ההידרדרות במצבו. זאת, בהפגנת יכולת ההיזק, בעיקר בפגיעה בעומק ישראל וערעור היציבות במעטפת רחבה הכוללת את ישראל, מצרים, ירדן ואזורי יהודה ושומרון. ההישג היחיד של חמאס הוא בהפגנת יכולת לשגר ברצף מטחי רקטות לעומק שטח ישראל ובעיקר לגוש דן ועד לחיפה בצפון ולירושלים במזרח. השיבוש החלקי של שיגרת החיים בישראל, וסיכול כל ניסיונות חמאס לבצע פיגוע ראווה, רק הגבירו את עוצמת הכישלון של הזרוע הצבאית של חמאס.

למרות הידרדרות לא נשלטת לעימות, על התנהלות הצדדים השפיע אינטרס משותף של מניעת הסלמה רחבה וההבנה, כי ישראל אינה חותרת למיטוט שלטון חמאס ברצועה, בשל היעדר חלופה רלוונטית והחשש, כי לחלל שיוצר יחדו גורמים אסלאמיים ג'יהאדיסטיים קיצונים. אינטרס זה בלם את הלחצים שהופנו במערכת הפוליטית בישראל כלפי ראש הממשלה נתניהו להקדים ולהרחיב את העימות למהלך של תמרון קרקעי רחב לעומק שטח הרצועה. ואכן, כפי שטענו תומכי הרחבת הלחימה, לא נוצר דימוי של הכרעה ישראלית ואת הניצחון בנקודות לצד הישראלי קשה לתרגם להישג מדיני משמעותי, בעל נראות.

מנגנוני הסיום וההסדרה אמורים לקדם את השגת התכלית האסטרטגית של שני הצדדים. ישראל בחרה בסימון חמאס ככתובת האחראית ברצועה, בד בבד עם הפעלת מאמץ מתמשך להחלשת חמאס, אך לא הציבה לעצמה מטרה של מיטוט השלטון של חמאס ברצועה. לפיכך, ישראל הגדירה את התכלית למבצע "צוק איתן" – שיפור המצב הביטחוני באמצעות הפסקת שיגורי הרקטות לעבר ישראל ("שקט יענה בשקט"), שיקום ההרתעה לשם הרחקת סבב העימות הבא, מניעת שיקום והתעצמות חמאס ושיפור המענה באיתור והשמדת המנהרות ההתקפיות המוכוונות לחדירה ולפיגועים בשטח ישראל. תכלית חמאס, הייתה מיצובו מחדש כשחקן המרכזי, בעל הכוח ויכולת השליטה ברצועה, כדי להביא לשינוי בהתייחסות מצרים וישראל כלפיו. בד בבד, מבקש חמאס לפרוץ את המצור על הרצועה בהרחבת התנועות במעברים

לישראל ובפתיחה רציפה של מעבר רפיח למצרים, בהעברת כספים לרצועה, בהקלות בתחום הדייג, המסחר, החקלאות ועוד.

נקודת הייחוס לגיבוש ההסדרה לסיום סבב העימות, הן הבנות "עמוד ענן". עם זאת, ההבנות אינן מספקות את דרישות שני הצדדים בכמה היבטים: בראיית כל צד, ההבנות לא סיפקו ערבויות ליישום התחייבויות הצד השני; ישראל דורשת מענה אפקטיבי יותר למניעת ייצור והברחת רקטות וטילים לרצועה וכן הרחבת חופש הפעולה של צה"ל בפרימטר הביטחוני בתוך שטח הרצועה, לאיתור ולהריסת מנהרות התקפות המובילות לשטח ישראל. חמאס דורש את הסרת המצור על עזה, פתיחת המעברים, בדגש על מעבר רפיח, הרחבת שדות העיבוד החקלאי עד לקו גבול הרצועה, העברת כספים ופיתוח כלכלי ברצועה. בתפישת לפיה יש לסיים תחילה את הלחימה ובהמשך לקיים דיון על מרכיבי ההסדרה, שני הצדדים יכולים בשלב ראשון להסכים על הפסקת אש. לאחר השגת הרגיעה, יחלו הקלות במצור והסכמה על שורה של פעילויות לשיפור המצב הכלכלי ברצועה, אשר יוצגו כהישג של חמאס כתוצאה מהפעלת הכוח, אם כי, השיפור הכלכלי אינו מנוגד לאינטרס הישראלי בשל תרומתו לחיזוק היציבות.

למצרים תפקיד מרכזי בתיווך להשגת הפסקת אש, לגיבוש הבנות להמשך וליישומן. מצרים של הנשיא א-סיסי התלבטה בין רצונה להביא לסוף שלטון חמאס ברצועה, לבין הבנתה שישאל אינה חותרת לכך וגם, כי עליה להתחשב בצרכי הביטחון של ישראל. בד בבד, מצרים מעוניינת לצמצם ככל האפשר את אחריותה ומחויבותה כלפי חמאס בפרט והרצועה בכלל. בתחילה נראה שהמצרים העריכו, כי הזמן פועל לטובתם, בעיקר כל עוד הצדדים היכו זה את זה וחמאס סרב לקבל את הצעות התיווך להפסקת אש. כאשר התבהר לקהיר, כי מתנהלים ניסיונות תיווך שלא דרכה, בעיקר במעורבות קטאר וטורקיה, החליט הנשיא א-סיסי להרים את כפת התיווך, כדי להפיק שלוש תמורות מרכזיות למצרים – מיצובה כמנהיגה אזורית וכשחקן יחיד שיכול להביא לסיום העימות, שיפור היחסים עם ארצות הברית, חיזוק עבאס והכנסת הרשות הפלסטינית לרצועה דרך הסכמה לפתיחת מעבר רפיח רק אם יופעל על ידי הרשות והתנאים הביטחוניים יאפשרו את הפעלתו; בהמשך, צפויים המצרים לדרוש פריסת כוח של הרשות לאורך הגבול בין הרצועה למצרים ולצעדים נוספים שיעמיקו את מעורבות הרשות ברצועה.

ישראל אינה מעוניינת שחמאס יסיים את המבצע כמי שזכה בלגיטימציה ושיקם את מעמדו, ולכן עליה להקפיד על איזון עדין בין דברים שהיו מיושמים בכל מקרה, כמו פתרון בעיית המשכורות בעזה, הגדלת תנועת הסחורות במעבר כרם שלום ופתיחת מעבר רפיח בהסכמה מצרית, לעומת דברים בעלי משמעות סמלית שיכולים להיות מוצגים על ידי חמאס כניצחון – שחרור עצורי מבצע "שובו אחים" ביהודה ושומרון. נראה, כי עצורים רבים ישוחררו בלאו הכי בסיום חקירתם מהסיבה שלא הוכחה אשמתם, אבל אין להסכים על שחרורם כחבילה במסגרת ההבנות.

לייצוב המצב ולחיזוק האינטרס ההדדי לקיום הפסקת האש וליישום ההבנות, נדרש נספח כלכלי מפורט שיקבע את הצעדים לשיפור המצב הכלכלי ברצועה, המחייב את ישראל, הרשות הפלסטינית ובאמצעותה את חמאס, מצרים, הקהילה הבינלאומית ומדינות ערב - בעיקר סעודיה, קטאר ואיחוד האמירויות. חיוני שהסיוע הכלכלי יתמקד בבניית תשתיות אזרחיות וכלכליות ברצועה, כגון: תשתיות מים; ביוב וטיהור; חשמל, כולל הפקת גז בים מול עזה; בנייה אזרחית בפיקוח בינלאומי, וידוא שחומרי הבניה אינם מיועדים לבניית מנהרות ותשתיות תת-קרקעיות של חמאס; הרחבת מרחב דייג וחקלאות ימית; הגדלת הספק תנועות במעברים ועוד. נדרש פיקוח על העברת הכספים שלא יתבזבזו בתשלום משכורות לרשימה ארוכה של עובדי ציבור, שרובם אינם משרתים את הציבור.

בראייה ארוכת טווח על ישראל לקדם מספר הזדמנויות והן: (1) המשך הלחץ על חמאס - יותר מוחלש, יותר מבודד ויותר מרוסן. תפקיד מרכזי למצרים בהגבלת תהליך השיקום וחידוש מלאי הרקטות. (2) שילוב עבאס והרשות בהבנות. בנוסף לכך, לאור העובדה שעבאס מנע את התרחבות האירועים לגדה המערבית, ממשלת ישראל צריכה להבין, כי עבאס הוא פרטנר להבנות ולהסדרים חלקיים, שאינם הסכם קבע. במסגרת זאת, ניסיון משותף עם המצרים להחזרה הדרגתית של הרשות לעזה, תחילה דרך הפעלת המעברים ובהמשך דרך מתן תפקידים חיוניים נוספים בתחומים הביטחוני, האזרחי והכלכלי. (3) בחינה מחודשת של החלופות לשלטון חמאס ברצועה, דבר שישלול ממנו את "תעודת הביטוח" ששלטונו אינו יעד למיטוט. (4) שיפור היכולות המודיעיניות והמבצעיות בלחימה בתווך התת-קרקעי.